

Podrška obiteljima djece u riziku od socijalne isključenosti

Kodrić, Josipa

Undergraduate thesis / Završni rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:970836>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-22**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ

Josipa Kodrić

**PODRŠKA OBITELJIMA DJECE U RIZIKU OD SOCIJALNE
ISKLJUČENOSTI**

Završni rad

Čakovec, srpanj 2022.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ

Josipa Kodrić

**PODRŠKA OBITELJIMA DJECE U RIZIKU OD SOCIJALNE
ISKLUČENOSTI**

Završni rad

Mentorica rada:

Doc. dr. sc. Adrijana Višnjić-Jevtić

Čakovec, srpanj 2022.

POSVETA I ZAHVALA

Svoj rad željela bih posvetiti bratu Dominiku i nećakinji Hani jer imam osjećaj, potrebu i veliku odgovornost da se zauzmem za njih, a isto tako i za svu ostalu djecu koja imaju rizik od socijalnog isključenja. Cijelo svoje djetinjstvo rasla sam tik uz bratovo rame poput njegove sestre blizanke. Tako s ponosom mogu reći kako cerebralna paraliza u mojem životu ima vrlo bitnu notu ritmičnosti i balansa. Svaka nepravda, nelogičnost i diskriminacija u meni bude još veću „borbu“ za njih. Odrastala sam u okruženju ljudskih pogleda u obliku sažalijevanja i radoznalosti te socijalna isključenost nije neka puka definicija ili obična crna slova na bijelome papiru, to je moj život i staza koju biram dalje koračati i za nju se boriti. Svaka obitelj prolazi kroz puno padova i iskušenja. Bilo da se radi o kobnom odlasku u bolnicu, o odvojenosti, o psihičkim padovima itd. Iz svega srca željela bih tako i drugima ukazati da prema djeci u riziku budu puni ljubavi, razumijevanja, podrške, strpljenja, pažnje, da prema svakome individualno pristupaju i nauče njihove navike, a isto tako i prema njihovim roditeljima/skrbnicima. Oni zaslužuju sve, kao i sva druga djeca urednog razvoja, samo je potrebno malo prilagodbe.

Željela bih se zahvaliti svojoj mentorici, profesorici Višnjić-Jevtić na podršci i smjeru kojim me vodila tijekom moga obrazovanja i pisanja završnoga rada. Isto tako, željela bih se zahvaliti svojoj cijeloj obitelji što su me podržavali tijekom upisa na fakultet odgojiteljskog studija te na svim savjetima koje su mi pružali. Također, željela bih se zahvaliti svojoj bivšoj profesorici iz srednje medicinske škole i trenutnoj prijateljici Mariji koja me podupirala i pokazala mi sve moje mogućnosti razvoja.

SADRŽAJ

UVOD.....	1
1. OBITELJ.....	2
1.1. FUNKCIJE OBITELJI.....	2
1.2. TIPOLOGIJA OBITELJI.....	3
1.3. TRADICIONALNE OBITELJI.....	4
1.4. SUVREMENE OBITELJI.....	4
1.4.1. ISTOSPOLNE OBITELJI.....	5
1.4.2. POSVOJITELJSKE I UDOMITELJSKE OBITELJI.....	7
1.4.3. KOHABITACIJSKE OBITELJI.....	8
1.4.4. JEDNORODITELJSKE OBITELJI.....	9
1.4.4.1. RAZVEDENE OBITELJI.....	9
1.5. UTJECAJ SUVREMENIH OBITELJI NA DIJETE.....	10
2. SOCIJALNA ISKLJUČENOST.....	12
2.1. SOCIJALNA I EMOCIONALNA KOMPETENCIJA.....	12
2.2. DJECA U RIZIKU OD SOCIJALNE ISKLJUČENOSTI.....	14
2.2.1. BOLEST U OBITELJI.....	15
2.2.2. SMRT RODITELJA.....	16
2.2.3. OBITELJSKO NASILJE.....	17
2.2.4. SIROMAŠTVO.....	19
2.2.5. PRIPADNOST MANJINSKIM GRUPAMA.....	19
2.2.6. TEŠKOĆE U RAZVOJU.....	20
2.3. PREVENCIJA SOCIJALNE ISKLJUČENOSTI.....	22
3. SOCIJALNA PODRŠKA.....	23
3.1. ULOGA ODGAJATELJA U PODRŠCI RODITELJIMA.....	24
3.2. SMJERNICE ZA ODGAJATELJE U PODRŠCI RODITELJIMA.....	24
ZAKLJUČAK.....	26

LITERATURA	27
------------------	----

SAŽETAK

Djeca se ne rode sa usvojenim predrasudama, stereotipima, diskriminacijom itd., ona nauče gledajući svoje modele ponašanja. Socijalna isključenost može se definirati kao način na koji se pojedine osobe i/ili djeca izostavljaju iz zajednice zbog fizičkog izgleda, religije, ponašanja i sl. Tako se i rizici isključivanja djeteta iz neke zajednice, temelje na nejednakosti, tj. različitosti. Naime, ta nejednakost očitava se na temelju rase, vjere, bolesti, prosocijalnim ponašanjem, teškoćama u razvoju, različitim dijagnozama, financijskoj (ne)stabilnosti, seksualnoj orijentaciji obitelji, jednoroditeljske obitelji itd. Bitno je razlikovati socijalnu isključenost od vršnjačkoga nasilja. Vršnjačko nasilje definira se kao nasilje koje je povezano uz moć i dominaciju, a za cilj ima stvoriti drugome osjećaj nemoći i nanijeti mu fizičku i/ili emocionalnu bol. Dok socijalna isključenost kada se gleda iz stajališta djeteta može biti dio vršnjačkoga nasilja. Međutim, ako se gleda iz stajališta djece koja isključuju onda ono može biti povezano uz odabir partnera za igru, odabiranje neke djece više od druge te ne mora biti prisutna namjera za nanošenjem boli. Najbitnije je, kada se govori o socijalnoj isključenosti, ohrabrivati djecu, ne govoriti o nikome loše pa tako ni o djeci koju isključuju, potrebno ih je samo poticati na empatiju, samosvjesnost i samoprocjenu. Kao što je djeci bitna podrška i potpora, tako je i roditeljima. Roditeljima je najpotrebnija podrška koju daju odgajatelji, tj. stručnjaci. Oni gledaju na roditelje kao partnere s kojima surađuju, nude im neke nove ideje u odgoju, pružaju im povratnu informaciju, osnažuju ih, podržavaju, savjetuju, potiču razvoj njihovih roditeljskih kompetencija, jačaju i osnažuju njihove jače strane kako bi svi zajedno mogli prevenirati socijalnu isključenost djece.

Ključne riječi: obitelj, socijalna isključenost, djeca u riziku od socijalne isključenosti, prevencija, podrška

SUMMARY

Children are not born with accepted forms of prejudice, stereotype, discrimination etc., they learn those things by observing the models of behaviour. Social exclusion can be defined as a method of excluding certain individuals and / or children from the community, based on their physical appearance, religion, behaviour and so on. Therefore, the risks of excluding a child from a community is based on inequality i.e. differences. The inequality is based on race, religion, illness, pro-social behaviour, developmental difficulties, various diagnoses, financial (in)stability, sexual orientation, single-sex families, etc. It is important to differentiate between social exclusion and bullying. Bullying is defined as violence connected to power and domination, and the goal of it is to create a sense of powerlessness and cause physical and / or emotional pain. Social exclusion, when observed from a child's perspective, can also be part of bullying. However, if observed from the excluded child's perspective, it can also be connected to the choice of a play-buddy, choosing some kids more than others and the purpose does not necessarily need to be the wish to cause pain. The most important thing, when talking about social exclusion, is to empower children, not to say mean things about people, including the excluded children, foster empathy, self-awareness and self-assessment. Parents need support as much as children do. The most important source of support for parents comes from teachers, i.e. experts. Parents are viewed as partners, they are offered new ideas for raising their children, they are given feedback, and are empowered, supported, consulted, encouraged to develop their parenting competences, strengthen their strong sides in order to prevent social exclusion of children.

Key words: social exclusion, children at risk of social exclusion, prevention, support.

UVOD

U ovom suvremenom i modernom svijetu postoje različite obitelji. Primjerice, tradicionalne, suvremene, jednoroditeljske, istospolne, obitelji bez djece itd. Svaka od tih obitelji ima nešto različito i ima neka svoja obilježja. U prošlosti je otac bio taj koji je zarađivao dok u suvremenijim obiteljima i majka i otac su ti koji zarađuju i grade karijere. Majke se uz svoju ulogu okreću i gradnji svoje karijere i poslovnoga života, iz toga razloga djeca više nisu kod kuće kao u prošlosti već roditelji traže pomoć institucija (dječji vrtići, igraonice, dadilje, itd.). Naime, uz suvremenije obitelji dolaze i sve češće rastave braka. Tijekom rastava, dijete u potpunosti ne razumije zašto su se njegovi roditelji rastali i propitkuje se je li ono krivo, tada je ono ranjivo u pogledu svojih vršnjaka i okoline koja ga okružuje. Također, djeca istospolnih obitelji često se susreću s „fazom teškoća“ i boli iz razloga što se već naizgled razlikuju od ostalih obitelji unutar društvene zajednice. Rastave braka, djeca istospolnih obitelji samo su neki od rizika koji pogoduju socijalnom isključenju.

Završni rad sastoji se od uvoda u kojem se navode glavni problemi, te su navedeni dijelovi od kojih se on sastoji. U prvom poglavlju su navedeni i pobliže objašnjeni pojmovi poput obitelji, funkcije obitelji, tipologije obitelji, tradicionalne i suvremene obitelji, istospolne obitelji te na kraju utjecaj suvremenih obitelji na djecu. U drugome poglavlju navodi se što je to socijalna isključenost, koje su socijalne i emocionalne kompetencije djece koje su usko povezane s isključenosti. Također, navedena su djeca koja su u riziku od socijalne isključenosti te moguća prevencija socijalnog isključenja. U trećem poglavlju naglasak je na socijalnoj podršci prema roditeljima te se navodi koja je uloga odgajatelja, tj. stručnjaka u davanju raznih vrsta podrške. Na samome kraju rada nalazi se zaključak u kojem je navedeno osobno mišljenje.

1. OBITELJ

Obitelj je zajednica koja postoji od davnih vremena. U prošlosti se obitelj definirala na shvaćanju opisanom u Bibliji koja je obitelj definirala kao zajednicu muškarca i žene koji zajedno imaju dijete i/ili djecu. Suvremeno doba obilježavaju različiti oblici modernijih/suvremenijih obitelji, a ne samo ranije opisano. Neke definicije obitelji prihvaćene su kao osnovna gledišta pojedinih znanstvenih područja. Tako u sociologiji, obitelj se shvaća *osnovnom jedinicom društva* (Janković, 2008, str. 17). U psihologiji *obitelj je bitan faktor primarne socijalizacije i uopće psihičkog razvoja djeteta* (Janković, 2008, str. 18). U antropologiji obitelj se smatra *osnovnom ljudskom zajednicom* (Janković, 2008, str. 18), dok u pravnom smislu, *obitelj je skup osoba povezanih brakom (ili vanbračnom zajednicom) i srodstvom, između kojih postoje zakonom utvrđena prava i dužnosti* (Janković, 2008, str. 18). Prema Jankoviću (2008), definiranje pojma obitelji je općenito i otvara mogućnosti jedinstvenosti svake obitelji. Naime, svaka obitelj se razlikuje od druge obitelji po svojoj raznolikosti kulture, odnosima, funkcijama, tipologiji itd. Prema tome proizlaze razne funkcije, tipologije i oblici obitelji.

1.1. FUNKCIJE OBITELJI

Prema Halarambosu i Holbornu (2002) funkcije obitelji služe kao doprinos društvenom sustavu te kao funkcije koje obitelj obavlja u korist svojih članova. Postoje četiri glavne funkcije obitelji, a to su: seksualna, reproduktivna, ekonomska i odgojna (Halarambos i Holborn, 2002). Ove funkcije su ključne sastavnice za sam društveni život. Seksualna i reproduktivna funkcija je bitna radi nastanka članova obitelji i društva. Ekonomska funkcija je bitna jer bez nje ne bi bilo života (npr. hrana), a odgojna funkcija je izuzetno bitna za naobrazbu osobe jer bez nje ne bi oživjela kultura društva, a bez nje društvo ne bi moglo funkcionirati.

Seksualna funkcija jest funkcija obitelji u kojoj supružnici/parovi prakticiraju spolnu aktivnost. No, u nekim društvima postoje zabrane i ograničenja koje se odnose na spolne aktivnosti prije braka. Također, smatra se kako spolne aktivnosti pridonose učvršćivanju veze i zbližavaju parova koje ujedno utječu i na društvenu zajednicu (Halarambos i Holborn, 2002).

Reproduktivna funkcija jest funkcija u kojoj se obitelj proširuje za određeni broj članova te tako osigurava opstanak ljudske vrste, kulture i civilizacije u svijetu (Stevanović, 2000, str. 208).

Ekonomska funkcija može se opisati kao funkcija podjele rada unutar jedne obitelji i ekonomskog osiguravanja opstanka obitelji. Ekonomskom funkcijom bitno je dijete učiti od malena, kako bi dijete stvorilo gospodarske navike i usvojilo racionalno raspoređivanje i baratanje novcem. Upoznavanjem djeteta s radom, novcem i njihovom vrijednošću roditelji će moći pravilno usmjeriti svoje dijete. Time će stvoriti djetetove radne navike te će ga naučiti da je svako zanimanje jednako važno za normalno funkcioniranje društva.

Odgojna funkcija jest funkcija kojom roditelji utječu na razvoj djeteta u cjelovitosti, razvoj percepcije, iskustva, navika, sposobnosti i znanja. Obitelj je djetetu oslonac i poticatelj u njegovim prvim koracima, riječima, greškama, znanjima te upoznavanju s njegovom kulturom i običajima (Vukasović, 1994). Dijete uči prema modelu pa tako gledajući svoje roditelje i druge osobe (npr. odgojitelje) usvaja pravila i norme društva koje su bitne za funkcioniranje unutar zajednice i društva u kojem ono živi. Obitelj je jedina zajednica u kojoj prevladava snažna i neposredna povezanost između članova što ju čini najbitnijom zajednicom za odgoj djeteta.

1.2. TIPOLOGIJA OBITELJI

U ovo suvremeno vrijeme postoje različite obitelji. Primjerice, tradicionalne, suvremene, jednoroditeljske, istospolne, obitelji bez djece itd. Svaka od tih obitelji ima nešto različito i ima neka svoja obilježja. Prema Vukasoviću (1994) obitelji mogu biti nepotpune i potpune, te sudjeluju li u odgoju oba ili samo jedan roditelj. Potpune obitelji su obitelji gdje roditelji i djeca zajedno žive, a nepotpune obitelji su obitelji u kojima je prisutan samo jedan roditelj u djetetovu životu. Nepotpune obitelji su često na glasu kao obitelji s negativnim ozračjem. U obiteljima u kojima često prevladavaju svađe, djeca trpe i imaju izraženije prosocijalno ponašanje s vršnjacima, neuspjeh u školi, nekulturno ponašanje, itd. (Vukasović, 1994). Do nepotpune obitelji može doći uslijed smrti jednoga roditelja, rastave, kada jedan od roditelja napusti svoju obitelj i sl.

1.3. TRADICIONALNE OBITELJI

Prema autoru Jullu (2017, str. 23) obitelj, u tradicionalnom obilježju, definira se kao *struktura moći u kojoj muškarac ima apsolutnu moć nad ženom, a odrasli nad djecom i to u pogledu svih društvenih, političkih i psiholoških aspekata života*. U ovakvim zajednicama muškarac (patrijarh) je bio taj koji je donosio sve odluke u funkcioniranju obitelji i imao glavnu riječ. U patrijarhalnim/tradicionalnim obiteljima da bi brak bio uspješan, žena se morala podrediti svome mužu, a odgoj djeteta se bazirao na poslušnosti bez izražavanja svojega mišljenja i na strogoći koje je ujedno povezano s autoritarnim stilom roditeljstva. Tradicionalna obitelj jest,

„proširena obitelj“ s puno djece, koja uključuje djedove koji žive pod istim krovom, strogu podjelu uloga, više ili manje izraženu podčinjenost žene te posjedovanje i pravo vlasništva nad partnerom (ius in corpus), ali i samozatajno žrtvovanje za drugoga, zajedničko pojavljivanje u javnosti, apsolutnu vjernost te prilično linearne međugeneracijske funkcije, strogo zadane socijalne funkcije itd.
(Nimac, 2010, str. 29).

Pojam tradicionalne obitelji može se objasniti na više načina. Već na samome početku pojam tradicije podsjeća nas na prošlost, ali i na nešto što ne odgovara današnjem suvremenom životu. Međutim, pojam tradicija nas također podsjeća da negujemo naše običaje i naše tradicije, nešto što želimo prenijeti dalje (stavove, osjećaje, vjerovanja, ideale, itd.). Prema Nimcu (2010) bitna je upravo ta obiteljska tradicija koja ima veliku važnost u prenošenju obiteljskih vrijednosti, kulture i vjerovanja s generacije na generaciju. Također, time se učvršćuje i njeguje sam temelj obitelji – zajedništvo.

1.4. SUVREMENE OBITELJI

U suvremenom vremenu zbog gospodarskih, ekonomskih, vremenskih i vlastitih postignuća nastale su mnoge suvremene obitelji koje se bitno razlikuju od standardnih, tj. tradicionalnih obitelji. Jedno od obilježja po kojima se razlikuju suvremene od tradicionalnih obitelji jest odnos. Dok je taj odnos kod tradicionalnih obitelji bio postavljen hijerarhijski pri čemu je najvažniji bio otac, kod suvremenih obitelji odnos je ravnopravniji. Iduća razlika odnosi se na strukturu obitelji, uz standardnu podjelu otac-majka, obitelj je podijeljena na

obitelji razvedenih brakova (binuklearne obitelji), izvanbračne veze ili na samohrane roditelje (Rosić i Zloković, 2002). Također, nasuprot tradicionalnoj obitelji gdje su bile velike obitelji s više djece u suvremenijim obiteljima prevladavaju male obitelji s manjim brojem djece ili bez djece. Stil roditeljstva u odgoju djece bitno se razlikovao. U tradicionalnim obiteljima pretežito je bio autoritaran, dok su u suvremenim obiteljima prevladavali autoritativni, autoritarni i permissivni stil roditeljstva. Isto tako, uz stil odgoja razlikovala se i odgojna funkcija tradicionalne i suvremene obitelji. U tradicionalnim obiteljima vršio se odgoj djece isključivo u obitelji kada je majka bila kod kuće, a otac radio i zarađivao. Međutim, u suvremenim obiteljima kada su i otac i majka zarađivali i izgrađivali svoje karijere, tada se ta uloga odgoja prebacivala s obitelji na druge osobe i/ili institucije (npr. vrtić, igraonice, dadilje i sl.) (Rosić i Zloković, 2002). Osnovna obilježja suvremenih obitelji su

utemeljenost većine života na elektroničkom, tj. simboličkom planu te s tim u svezi značajno veća potreba za umnim radom, simbolički kontakti ili kontakti putem medija, veliki broj nestalnih fizičkih, simboličkih ili društvenih veza, simbolički konflikti, velika potreba za prikupljanjem i obradom apstraktnih podataka, neobavezujuće sudjelovanje u većini aspekata društvenog života, čuvanje privatnosti i mogućnosti izbora, identitet se mijenja s nepovezanim obveznim i neobveznim društvenim ulogama, usmjerenost na pluralističke i relativne vrijednosti te nedoslovne i simboličke interpretacije potrage za istinom (Ljubetić, 2006, str. 7).

1.4.1. ISTOSPOLNE OBITELJI

Obitelj, kao pojam, uvijek je bio povezan samo za heteroseksualne obitelji, no danas to više nije slučaj. Danas se u naše tzv. „suvremeno vrijeme“ osobe LGBT zajednica pokušavaju probiti u društvu koji još nema čvrsti stav o njihovom partnerstvu kao i istospolnoj vrsti roditeljstva. Društvo je, kao bitna svjetska zajednica izložena brojnim promjenama zbog utjecaja globalizacije i zapadnjačkih noviteta. Međutim, ta ista zajednica prilagođava se te pokušava liberalnije i s poštovanjem gledati na takvu zajednicu, koja je kod nas još uvijek pomalo „tabu tema“. Istospolni parovi mogu postati roditeljima na četiri načina: donacijom sperme, zajedničkim roditeljstvom, surogatstvom i posvajanjem/udomljavanjem, ali nažalost ne i u Republici Hrvatskoj. U odrastanju djece koju podižu istospolni parovi i djece koju podižu heteroseksualni parovi, nema razlike. Istospolni parovi kao i samohrani roditelji, mogu jednako dobro podići djecu (Mršević, 2009). Istospolni parovi često se suočavaju s procesom

pronalaska svoga seksualnog identiteta, no isto tako se i njihova djeca suočavaju i pokušavaju razumjeti i shvatiti njihov seksualni identitet (Švab, 2007). Ipak, seksualna orijentacija nije glavni preduvjet koji pozitivno ili negativno utječe na razvoj djeteta (Švab, 2007). Prije svega, važna je ljubav, briga i okuženje u kojem dijete odrasta. Djetetu je najbitnije da ima roditelje koji ga vole, koji su mu potpora i koji se dobro brinu o njemu. Mršević (2009) navodi kako seksualna orijentacija roditelja ne dokazuje njihove sposobnosti ili nesposobnosti da postanu roditeljima te ona nije preduvjet dobrog ili lošeg roditeljstva. Isti autor (Mršević, 2009) ističe kako lezbijske majke, homoseksualni očevi i istospolni parovi mogu pružiti djetetu obiteljsku atmosferu, te ga odgojiti kao zdravo i dobro prilagođeno dijete. Svi ovi navedeni oblici zajedništva, sposobni su i podobni da budu roditeljima koji mogu djetetu pružiti puno ljubavi, razumijevanja i pažnje. Istospolna majčinska obitelj je obitelj koja se sastoji od dvije žene koje su dobile svoje dijete unutar njihove veze. Ove obitelji, kao i istospolne očinske obitelji često su marginalizirane u društvu te se smatraju prijetnjom nuklearnim obiteljima čak i samome društvu. U ne tako dalekoj prošlosti žena se tada shvaćala samo kao majka ili kao lezbijka, ne kao „lezbijska majka“. Dok se ranije o majčinstvu razmišljalo kao o imperativu postojanja žene, danas ne moraju sve žene imati potrebu i želju postati majkom (McCandlish, 1987). U državama u kojima je dopušteno, žene koje su u homoseksualnim vezama, mogu začeti dijete putem umjetne oplodnje. Lezbijske majke mogu na predivan način transformirati majčinstvo u pogledu razvijanja novih i efikasnih načina u odgoju djece. Upravo iz toga razloga, nekako je sebično pričati kako se njihova veza s djetetom treba gledati na drugačiji način, od veze s „društveno prihvatljivom“ majkom. U istospolnim očinskim obiteljima, dijete živi s dva oca, bez neke ženske „majčinske figure“. No, očevi u takvim obiteljima pružaju jednaku dozu ljubavi i topline djetetu kao i heteroseksualni parovi. *Gay* parovi su veliko utočište za djecu koja čekaju posvajanje osobito za onu koja najteže nalaze udomitelje. Djeca koja žive u istospolnim očinskim obiteljima ne razlikuju se od druge djece po sposobnostima, vještinama, postignućima, razvoju ili po mentalnome zdravlju, za njih je to „normalna“ sredina kao za djecu koja odrastaju s dva roditelja različitog spola.

1.4.2. POSVOJITELJSKE I UDOMITELJSKE OBITELJI

Prema članku 180. Obiteljskog zakona (Hrvatski sabor, 2003) posvojenje je poseban oblik zbrinjavanja djeteta bez odgovarajuće roditeljske skrbi kojim se ostvaruje trajni odnos roditelja i djeteta. Posvojitelji stječu pravo na roditeljsku skrb, te se ono može zasnovati samo ako je u skladu s dobrobiti djeteta. Također, dijete ima pravo znati da je posvojeno, a sam postupak posvojenja vode centri socijalne skrbi (CZSS, 2022). Osoba koja želi posvojiti dijete može biti u dobi od najmanje 21 godine, ali starija od posvojenika najmanje 18 godina, ako za to postoje opravdani razlozi. Također, posvojitelj može biti i osoba mlađa od 21 godine, ali starija od posvojenika najmanje 18 godina. *Dijete mogu posvojiti bračni i izvanbračni drugovi zajednički, jedan bračni ili izvanbračni drug ako je drugi bračni ili izvanbračni drug roditelj ili posvojitelj djeteta, jedan bračni drug uz pristanak drugog bračnog druga te osoba koja nije u braku ili izvanbračnoj zajednici* (CZSS, 2022). Dijete može posvojiti hrvatski državljanin, ali posvojitelj može biti i strani državljanin ako je to u najboljem interesu za dobrobit djeteta uz prethodno odobrenje ministarstva nadležnog za poslove socijalne skrbi (CZSS, 2022).

Udomiteljstvo je oblik skrbi za dijete u zamjenskoj, udomiteljskoj obitelji, kada se za njega ne može brinuti njegova primarna, biološka obitelj (Centar Sirius, 2022). Ovakav oblik skrbi je privremen, dok se ne poprave prilike i odnosi u djetetovoj biološkoj obitelji ili pak dok se ne donese odluka o nekom drugom obliku skrbi, poput posvojenja/osamostaljenja djeteta (Centar Sirius, 2022). Prema članku 2. Zakona o udomiteljstvu, sama svrha udomiteljstva jest osiguravanje djetetu poticajnog i pozitivnog obiteljskog okruženja u skladu s njegovim individualnim planom promjene (Hrvatski sabor, 2022). Također, da bi dijete izraslo u zdravu i sposobnu osobu treba imati poticajnu, obiteljsku okolinu. Ako bi to, iz nekih razloga izostalo, udomiteljstvo pruža pomoć djetetu da prevlada sve teškoće odrastanja. *Udomiteljstvo u Republici Hrvatskoj provodi se u skladu s temeljnim načelima socijalne skrbi, načelom najboljeg interesa korisnika, ravnopravnosti u obiteljskom okruženju, održivosti socijalnih veza, uključenosti korisnika i zabrane diskriminacije* (Hrvatski sabor, 2022).

Posvojenoj i/ili udomljenoj djeci potrebno je puno više vremena kako bi se prilagodila na novu okolinu i na nepoznate ljude koji ju čine. Također, potrebno im je vrijeme kako bi stvorili emocionalnu privrženost novim roditeljima i prema ostalim članovima obitelji. U početku je za sve teško i potrebno je puno strpljenja, požrtvovanosti i ljubavi. Oni se moraju osjećati ravnopravnima ostaloj djeci u obitelji, iz toga razloga odgoj posvojene i/ili udomljene djece

trebao bi biti jednak. Trebaju biti okružena ljubavlju, podrškom, sigurnošću, razumijevanjem, tolerancijom itd.

1.4.3. KOHABITACIJSKE OBITELJI

U suvremeno i moderno vrijeme postoji sve više vrsta obitelji, u koje se svrstavaju i kohabitacijske obitelji. Ono može biti raniji suživot partnera, ali može biti i neka zajednica koja će na takav način živjeti cijeli život. Prema članku 11. Obiteljskoga zakona, kohabitacijska ili izvanbračna zajednica se definira kao *životna zajednica neudane žene i neoženjenoga muškarca koja traje najmanje tri godine, a kraće ako je u njoj rođeno zajedničko dijete ili ako je nastavljena sklapanjem braka* (Hrvatski sabor, 2003). Zajednica se također opisuje kao *oblik zajedničkoga intimnoga života heteroseksualnih parova bez građanske ili crkvene registracije* (Seltzer prema Čudina–Obradović i Obradović, 2006, str. 57). Također, kohabitacija se može smatrati kao jednom vrstom pripreme na suživot s partnerom te na pripremu za brak. Postoje dvije specifičnosti kohabitacijskih obitelji, a to su: odvojene financije i obavljanje kućanskih poslova. Pri odvojenim financijama svaki partner raspolaže svojim novcem, a pri obavljanju kućanskih poslova slično je kao i u bračnim zajednicama, no postoji mogućnost zaposlenih žena kojima onda pripomažu partneri (Čudina–Obradović i Obradović, 2006). Međutim, razlika je u tome što se u svakom trenutku ta zajednica može razdvojiti i ne nosi onaj „teret“ vezanosti kao u braku. Isti autori tvrde kako su u kohabitacijskim obiteljima odnosi s djecom slabiji i površni, nego u klasičnim obiteljima (Čudina–Obradović i Obradović, 2006).

1.4.4. JEDNORODITELJSKE OBITELJI

Grozdanić (2000) navodi kako je jednoroditeljske obitelji teško definirati iz razloga što su jedinstvene te se javljaju ako alternativa nuklearnim obiteljima. Međusobna poveznica s jednoroditeljskim obiteljima jest samohrano roditeljstvo. Samohrano roditeljstvo čini zajednicu od jednog roditelja i djeteta i/ili više djece za kojeg skrbi. Kada čujemo pojam „samohrano roditeljstvo“ uvijek nas nekako naše misli odvedu prema samohranoj majci s djecom, no to ne mora biti tako. Naime, postoje i samohrani očevi za koje društvo toliko ne mari i ne primjećuje u toj mjeri kao samohrane majke. Štoviše, mnogo je razloga nastanka jednoroditeljskih obitelji no neki od uzroka nastanka su smrt, razvod, napuštanje obitelji od strane jednoga člana, bolest, posao, izvršavanje zatvorske kazne itd.

Isti autor (Grozdanić, 2000) ističe kako je ovaj oblik obiteljske strukture podložan riziku disfunkcije zbog financijskih poteškoća, opterećenosti uloga, nedostatku podrške, zahtjevima djece, preranim preuzimanjem uloge itd. Raboteg-Šarić i suradnici (2003) navode kako su roditelji jednoroditeljskih obitelji siromašniji u odnosu s roditeljima dvoroditeljskih obitelji. Također, navode kako takvo dugotrajno siromaštvo i stres narušavaju njihovu sposobnost prisutnosti u odgoju djece. Janković (2008) navodi kako se jednoroditeljske obitelji u usporedbi s dvoroditeljskim obitelji suočavaju s puno više poteškoća. Također, navode kako je u jednoroditeljskim obiteljima manje odraslih koji se bave i posvećuju djeci u zadovoljavanju njihovih potreba. Djeca su manje podložna stresu kada više i dulje žive u stabilnoj jednoroditeljskoj obitelji, nego kada se stalno moraju suočavati s novonastalim situacijama, uvjetima i navikama (Raboteg-Šarić i sur., 2003).

1.4.4.1. RAZVEDENE OBITELJI

Kao posljedica nastanka jednoroditeljskih obitelji je razvod. On se najčešće dešava kada se partneri više ne slažu i svako kreće prema svome novome putu. Stoga, prema članku 50. stavka 1 Obiteljskog zakona razvod braka može se zahtijevati tužbom ili prijedlogom za sporazumnim razvodom (Hrvatski sabor, 2003). Također, prema članku 50. stavka 3 muž nema pravo podnijeti razvod braka za vrijeme trudnoće žene te sve dok njihovo dijete ne napuni godinu dana života (Hrvatski sabor, 2003). Prema članku 51. ovoga zakona sud će omogućiti razvod braka ako supružnici sami predlažu razvod, ako su im bračni odnosi teško narušeni, te ako

godinu dana ne žive zajedno. Članak 53. govori o tome ako bračni drugovi ne sastave plan o zajedničkoj skrbi (s kime i gdje će dijete živjeti, način ostvarenja roditeljske skrbi, ostvarenje osobnih odnosa s roditeljem s kojim neće živjeti te o visini uzdržavanja), tada će sud donijeti odluku. Kada se govori o razvodu, partneri prilikom toga procesa prođu tri faze (Grozđanić, 2000). U prvoj fazi partneri donose odluku o svome razvodu. U drugoj fazi se sudski razilaze. Prema Grozđaniću (2000), ova faza je prekretnica u obiteljskoj ravnoteži. Tada zapravo započinju konkretne aktivnosti za provođenje postupka rastave te ju najčešće prate osjećaji krivnje i žaljenja. Treća faza je faza poslije razvoda. Nju karakterizira prilagodba na novonastalu situaciju i određena je nekim novim obiteljskim uvjetima. Koliko će sama faza trajati ovisi o razlozima nastanka razvoda i o emocionalnom proživljenom stresu. Razvod, kao promjena u balansu obitelji, donosi neke nove promjene koje zahtijevaju prilagodbu svih članova postojeće obitelji. Upravo takva situacija na odraslima, ali i na djeci ostavlja određene ožiljke (Grozđanić, 2000).

1.5. UTJECAJ SUVREMENIH OBITELJI NA DIJETE

Svaka vrsta obitelji na svoj i poseban način utječe na djetetovo funkcioniranje. Primjerice, razvodi utječu na dječji emocionalni razvoj, osjećaju se usamljenima, krivima i tuguju. Uz to što se emocionalno „bore sa sobom“, moraju usvojiti neke nove životne navike kao što su odvajanje od jednog roditelja, novi životni stil, financijske promjene te promjene kućnih pravila (Grozđanić, 2000). Svako dijete prema svojoj dobi i prema svome razvoju shvaća i prihvaća razvod svojih roditelja. Tako primjerice,

dijete predškolskog uzrasta (3 – 5 godina) nije u stanju shvatiti prave razloge razdvajanja roditelja i smatra da na taj način nepovratno gubi ljubav drugog roditelja, dok dijete u dobi 6 – 8 godina, iako može razumjeti povod razvodu, još uvijek nije u stanju u potpunosti shvatiti poremećene odnose među roditeljima i vlastitu ulogu u razvodu (Grozđanić, 2000, str. 8).

Uz to što dijete u potpunosti ne razumije zašto su se njegovi roditelji rastali i propitkuje se je li ono krivo, dijete je ranjivo u pogledu svojih vršnjaka i okoline koja ga okružuje. Iz toga razloga dijete može biti socijalno isključeno od ostalih vršnjaka, ranjivo te „trpi“ i podnosi vršnjačko nasilje. Govoreći o utjecaju istospolnih obitelji na dijete, moguće je da su djeca u toj situaciji zbunjena, no nema dokaza da to utječe na njihov razvoj. Moguće je da zbog okruženja

u kojem je prisutno ismijavanje, diskriminacija, tradicionalni pristup i neuvažavanje različitosti, djeca imaju osjećaj socijalne isključenosti. Djeca tih obitelji često se susreću s „fazom teškoća“ i boli iz razloga što se već naizgled razlikuju od ostalih obitelji unutar društvene zajednice. Ipak, to im omogućava iskustva koja potiču razumijevanje i prihvaćanje različitosti (Mršević, 2009).

2. SOCIJALNA ISKLJUČENOST

Bouillet i Domović (2021, str. 72) definiraju socijalnu isključenost kao *način kako su određene grupe ili pojedinci marginalizirani, izostavljeni i stigmatizirani, obično zbog vidljive značajke koja ih razlikuje od većine ili čiji životni stil odudara od onog što većina smatra uobičajenim i za što je većina uvjerena da se mora prihvatiti*. Iste autorice navode kako se o socijalnoj isključenosti djece u ranoj i predškolskoj dobi često ne priča i malo se zna. Naime, djeca su od djetinjstva izložena nekoj vrsti socijalne isključenosti od svojih vršnjaka koje kasnije, kako djeca odrastaju, mogu imati posljedice. Prema Bouillet i Domović (2021), socijalna isključenost uključuje ekonomske, socijalne, kulturne, zdravstvene i druge sastavnice koji mogu imati neki negativni utjecaj na život i razvoj djeteta. To se očituje u, primjerice, isključenosti djeteta iz aktivnosti poput proslave rođendana, sportskih aktivnosti, iz vrtića zbog nedovoljno osoblja/asistenta ako se radi o djetetu s teškoćama u razvoju i sl. Prema istim autoricama, socijalna isključenost se može prevenirati ranijim utvrđivanjem rizika i planiranjem sadašnjih i budućih intervencija. Također, navode društvene grupe visokog rizika od socijalne isključenosti, a to su osobe s invaliditetom, nezaposlene osobe, jednoroditeljske obitelji s većim brojem djece, manjinske etničke skupine, osobe starije životne dobi bez mirovine, beskućnici, institucionalizirane osobe, ovisnici i drugi (Bouillet i Domović, 2021). Kada bi se ova kategorizacija društvenih grupa primijenila u predškolskim ustanovama, djeca u riziku od socijalne isključenosti bila bi: djeca s teškoćama u razvoju, djeca u nacionalnim manjinama, djeca u siromaštvu i neimaštini, bolesna djeca, djeca koja „trpe“ nasilje, djeca iz suvremenih obitelji itd.

2.1. SOCIJALNA I EMOCIONALNA KOMPETENCIJA

Dijete koje se prilagodilo društvenim očekivanjima treba znati kako prikladno reagirati na određene emocije i njima upravljati (Čudina–Obradović i Obradović, 2006). Socijalna i emocionalna kompetencija su usko povezane iz razloga što emocijama ispoljavamo fiziološke promjene te na temelju njih reagiramo. Također, emocije su posljedice naših socijalnih iskustava iz okoline na temelju kojih organizam aktivira misaone procese i naše reakcije (Brajša-Žganec, 2003). Kako bi se što bolje shvatila socioemocionalna povezanost potrebno je svaki pojam pobliže objasniti. *Može se reći da je pojedinac socijalno kompetentan ako na*

prihvatljiv način koristi socijalne vještine i istovremeno uspješno postiže ključne osobne ciljeve (Župančić i Hasikić, 2020, str. 114). Da bi se osoba koristila socijalnim vještinama ona mora posjedovati emocionalnu inteligenciju. Upravo iz toga razloga autori Salovey i suradnici (2004, prema Čudina–Obradović i Obradović, 2006), govore kako se emocionalna inteligencija sastoji od pet sastavnica: emocionalne samospoznaje, reguliranja ponašanja, samomotivacije, empatije te socijalnih vještina. Emocionalna inteligencija upravo čini emocionalnu kompetenciju. Kada se kaže da je osoba emocionalno kompetentna, to znači da prepoznaje i imenuje svoje emocije (emocionalna pismenost); da ima razvijen proces samoregulacije emocija te upravlja svojim negativnim emocijama i emocionalnim reakcijama; da rješava probleme primjenom emocionalne regulacije; da razumije osjećaje drugih te da posjeduje socijalne vještine (vještine slušanja, vještine komunikacije, izražavanje emocija, suočavanje sa stresom i frustracijama itd.) (Čudina–Obradović i Obradović, 2006). Međutim, socijalna kompetencija i socijalna prilagodba međusobno se preklapaju. Socijalna kompetencija podrazumijeva niz osobina vezane za odnose s vršnjacima. Primjerice, prihvaćenost, popularnost, vještine komunikacije, sklapanje prijateljstva, započinjanje igre i razgovora, vještine rješavanja sukoba, prihvaćanje društvenih pravila, itd. Dok se pod socijalnom prilagodbom podrazumijeva vještina emocionalne regulacije, odgoda zadovoljavanja svojih potreba, samostalnost, odsutnost emocionalnih problema, tjeskobe, depresije i društveno neprihvatljiva ponašanja (Čudina–Obradović i Obradović, 2006). Na socijalnu kompetenciju utječe obiteljsko okruženje i odgoj koji su bitni za razvoj socijalnih vještina. Ona je ujedno vrlo važan preduvjet za djetetovo uključivanje u predškolske i školske ustanove, kako bi moglo normalno funkcionirati u zajednici i društvu općenito. Primjerice, prihvaćenost od vršnjaka (socijalna uključenost), suočavanje s negativnim i pozitivnim emocijama interakcija unutar neke skupine itd. (Čudina–Obradović i Obradović, 2006). Prosocijalno ponašanje sastoji se od nekoliko vještina, a to su: osnovne socijalne vještine, vještine povezane s funkcioniranjem u grupi, prikladno postupanje s osjećajima te alternative za agresivno ponašanje. Na temelju toga, prosocijalno ponašanje se ne nasljeđuje već se uči i to najčešće po modelu/uzoru iz svoje okoline (Brajša-Žganec, 2003).

Ovladavanje prosocijalnim vještima u predškolskoj dobi od velike je važnosti za dječje dobro osjećanje i adekvatan daljnji socijalni razvoj. (...) Djeca koja su ovladala prosocijalnim vještinama te koja razumiju tuđa emocionalna stanja, bolji su učenici, imaju manje internaliziranih i eksternaliziranih problema u ponašanju, fizički zdraviji, imaju jače samopoštovanje i veće povjerenje u okolinu. Također, razvijaju dublja

prijateljstva, bolje upravljaju svojim emocijama, a nakon stresa brže se oporavljaju
(Brajša-Žganec, 2003, str. 25 i 26)

2.2. DJECA U RIZIKU OD SOCIJALNE ISKLJUČENOSTI

Djeca rane i predškolske dobi sva učenja usvajaju putem modela i uzora. U tom periodu najveći uzori su im roditelji i odgojitelji. Upravo iz toga razloga i dolazi do socijalne isključenosti djece već i u toj dobi. Naime, djeca se ne rode s usvojenim predrasudama, stereotipima, diskriminacijom i sl., ona nauče gledajući svoje modele ponašanja. Istraživanja Twenga i suradnika (2001) pokazala su kako je više od polovine dječaka, koji su iskazivali agresivno ponašanje, bilo isključeno od ostalih vršnjaka. Također, 13 i 20 % dječaka je bilo isključeno od ostalih vršnjaka zbog sramežljivosti i povučenosti. Međutim, češće isključivane djevojčice su one koje često naređuju, imaju slabe vještine snalaženja u sukobima, koje iskazuju neugodne emocije te ne poštuju granice drugih (Gjurković i sur., 2019). Ipak, potrebno je razlikovati socijalnu isključenost od vršnjačkoga nasilja. Prema autoricama Gjurdović i suradnici (2019) vršnjačko nasilje definiraju kao nasilje koje je povezano uz moć i dominaciju. Vršnjačko nasilje za cilj ima stvoriti drugome osjećaj nemoći i nanijeti mu fizičku i/ili emocionalnu bol (Gjurković i sur., 2019). Dok socijalna isključenost kada se gleda iz stajališta djeteta može biti dio vršnjačkog nasilja. Međutim, ako se gleda iz stajališta djece koja isključuju onda ono može biti povezano uz odabir partnera za igru, odabiranje neke djece više od druge te ne mora biti prisutna namjera za nanošenjem boli (Gjurković i sur., 2019). Postoje razni rizici isključivanja djeteta iz neke zajednice, a najčešće se temelji na nejednakosti, tj. različitosti. Naime, ta nejednakost očitava se na temelju rase, vjere, bolesti, prosocijalnim ponašanjem, teškoćama u razvoju, različitim dijagnozama, financijskoj (ne)stabilnosti, seksualnoj orijentaciji obitelji, jednoroditeljske obitelji itd.

2.2.1. BOLEST U OBITELJI

Bolest je jedan od traumatičnih događaja koji pogađaju cijelu obitelj i njezinu dinamiku, a njome se pobuđuju određene emocije poput straha, uznemirenosti, osjećaja gubljenja kontrole te osjećaja bespomoćnosti. Kada se susretnemo s bolešću, potrebno nam je određeno vrijeme kako bismo procesuirali i nakraju prihvatili te pravilno djelovali. Iz toga razloga da bismo prihvatili bolest djeteta potrebno je proći kroz pet faza. Prva faza definira se kao faza negiranja u kojoj organizam obrambenim mehanizmom, tj. negiranjem priprema na šok (Turčinović i sur., 2020). Ova faza može se vidjeti u radu s roditeljima djece oboljele od različitih bolesti. Naime, neki roditelji ne mogu prihvatiti da dijete ima određenu bolest/teškoću/dijagnozu te se suprotstavljaju i ljute. Tim načinom, roditelji nisu ni svjesni koliko štetu rade djetetu, no to je samo njihov izraz zbunjenosti, neznanja i prije svega straha. Druga faza je faza ljutnje, u kojoj osoba traži krivca za svoje stanje. Ljutnja može biti usmjerena prema sebi ili prema drugima (Turčinović i sur., 2020). Treća faza je faza pregovaranja u kojoj osobe traže načine kako bi zaobišli svoje stanje tako što se nadaju da će bolest sama proći ili razmišljajući kako su pridonijeli njezinome nastanku (Turčinović i sur., 2020). Četvrta faza je faza depresije. Za ovu fazu su karakteristični osjećaji poput tuge, bespomoćnosti i otuđenja, te to sve utječe na raspoloženje i ponašanje osobe. Iz toga razloga često se osobe u ovoj fazi nerijetko ne pridržavaju režima terapije, pregleda i sl. (Turčinović i sur., 2020). Zadnja faza je faza prihvatanja. U ovoj fazi prisutni su osjećaji poput tjeskobe, gubitka, ljutnje i tuge, no u ovoj fazi osoba nauči neke strategije nošenja s takvom stresnom situacijom te je prihvati kao sastavni dio života (Turčinović i sur., 2020). Bolest okrene cijelu obitelj, ali i samo dijete „naglavačke“. Sve se promijeni i ono utječe na svakodnevni život djeteta, na život obitelji i okoline. Često u ovim slučajevima roditelji i/ili skrbnici znaju gledati vrtiće kao mjesto gdje će dijete biti ugroženo, isključeno, ismijano itd. Međutim, autori Turčinović i suradnici smatraju kako upravo vrtić daje djetetu onaj osjećaj da je jednako (normalno) kao i druga djeca. *Zbog kronične bolesti dijete može često izostajati iz škole, imati brojnije hospitalizacije, kontrole i liječenja, biti ograničeno u nekim školskim aktivnostima i aktivnostima svojih vršnjaka, što posljedično može dovesti do teškoća socijalizacije.* (Turčinović i sur., 2020, str. 9). Upravo iz ovog razloga bitno je da se odgojitelji više educiraju o bolesti, pristupe individualno s ciljem što boljeg upoznavanja djeteta, uključe dijete u skupinu, educiraju ostalu djecu o djetetu na njima razumljiv način, potiču dijete da bude što samostalnije i odgovornije, pruže podršku i

razumijevanje roditeljima, omogućće suradnju s ostalim stručnim osobljem unutar dječjeg vrtića itd.

2.2.2. SMRT RODITELJA

Smrt, kao jedan od razloga gubitaka pred kojim dijete može biti suočeno, jedno je od traumatičnih iskustva koje može doživjeti. Ona je sastavnica našeg života i ona sa sobom vuče određene posljedice. Jedna od posljedica jest tuga i tugovanje. Tugovanje je *period u kojem ćemo se navikavati na to da se ono što smo izgubili više nikada neće vratiti. Tugovanje je normalna reakcija na gubitak nekoga (ili nečega) tko nam je bio blizak, važan, koga smo voljeli* (Jovović i sur., 2018, str. 5). Prema autorima Jovović i suradnicima postoje faze tugovanja, koje svako ljudsko biće prolazi, bilo ono dijete ili odrasla osoba. Međutim, razlika je u tome što svatko od nas to na drugačiji način prolazi. Prva faza je šok, u kojem se javlja nevjerica, zbunjenost, osjećaj nestvarnosti, zbunjenost itd. Druga faza je osvještavanje gubitka u kojem se javlja pretjerana osjetljivost, nijekanje, sukobi, traženje umrlog itd. Treća faza je povlačenje u kojem se javlja očaj, umor, tjelesna slabost, bespomoćnost itd. Četvrta faza je zacjeljivanje u kojem se javlja opraštanje, tjelesno ozdravljenje, nada, „otpuštanje“ umrlog itd. Posljednja faza je faza obnavljanja u kojem se javlja nova svijest o sebi, učenje življenja bez umrle osobe, osamljenost itd. Često djeca, zbog svoje egocentričnosti, misle kako su oni odgovorni za smrt njihovog bliskog člana obitelji, jer su nešto ružno rekli/učinili, nisu poslušali i sl. *Dječja sposobnost razumijevanja smrti razvija se s djetetovom zrelošću. Jako je važno pričati s djetetom na način koji je prilagođen njegovoj dobi. (...) Djeca, baš kao i odrasli, reagiraju različito kad doznaju da je netko umro* (Jovović i sur., 2018, str. 9). Kada dijete tuguje, ono može biti podložno socijalnom isključivanju. Ostala djeca mogu ga isključiti iz skupine jer nema dva roditelja nego jednoga, zato što je stalno tužno i želi biti samo, zato što je u periodu tugovanja agresivno, ljuto i razdražljivo. Ovi razlozi ne moraju biti razlozi isključivanja djeteta iz skupine, potrebno je djetetu dati podršku, razumijevanje, ljubav, osjećaj sigurnosti kako bi ono što lakše prošlo kroz taj proces. Potrebno je djecu iz skupine jednako tako pripremiti na tu situaciju, kako bi oni djetetu bili pravi izvor podrške.

2.2.3. OBITELJSKO NASILJE

Čudina-Obradović i Obradović (2006, str. 469) obiteljsko nasilje definiraju kao nasilje šireg pojma *koji može uključivati agresivnu, zlu namjeru prema članu obitelji, i/ili agresivan, nasilnički akt prema njemu i/ili negativne posljedice u obliku ranjavanja, povređivanja ili smrti (zlostavljanje)*. Obiteljsko nasilje događa se, možda tiho i neprimjerno, u svim društvima na svijetu, unutar obitelji ili partnerskih odnosa neovisno o dobi, spolu, vjerskoj orijentaciji ili obrazovanju (Brajša-Žganec i sur., 2014). Prema autorima Čudina–Obradović i Obradović, samo zlostavljanje člana obitelji ili djeteta potaknuto je prošlim zlostavljanjem koje je sam zlostavljač „trpio“/gledao u djetinjstvu. Agresivna ponašanja zlostavljača u adolescentskoj i odrasloj dobi rezultiraju različitim vrstama nasilja u zajednici te mogućnost ubojstava i/ili samoubojstava žrtava (Čudina–Obradović i Obradović, 2006). Postoji nekoliko najčešćih oblika nasilja, a to su fizičko, psihološko, seksualno i ekonomsko nasilje. Fizičko nasilje je nasilje kod kojega se upotrebljava sila (naguravanje, čupanje, šamari, opekotine, lakše ili teže ozljede, te smrt). Psihološko nasilje uključuje neke verbalne napade, omalovažavanje, ruganje, ismijavanje, zastrašivanje, prijetnje, ponižavanje itd. Seksualno nasilje uključuje seksualno uznemiravanje, zlostavljanje, silovanje, trgovinu ženama za prostituciju i/ili pornografiju. Ekonomsko nasilje uključuje uskraćivanje nekih financijskih sredstva koji su bitni za život, samovoljno raspolaganje imovinom partnera, oduzimanje ili zabrana raspolaganja novcem, zabrana zaposlenja itd. (Brajša-Žganec i sur., 2014). Također, postoje mogući uzroci obiteljskog nasilja, a to su razina pojedinca, razina interpersonalnih odnosa, razina lokalne zajednice te društvena i kulturna razina. Razina pojedinca su neke biološke ili osobne karakteristike koji potiču zlostavljača da se agresivno i nasilno ponaša prema toj osobi. Razina interpersonalnih odnosa, tj. bliski odnosi s okolinom/partnerski odnosi/odnos roditelj-dijete, također utječe na odnos zlostavljača prema žrtvi nasilja. Razina lokalne zajednice utječe na nasilje putem nezaposlenosti, dostupnosti različitih tipova ovisnosti, siromaštva itd. Nakraju, društvena i kulturna razina gdje samo društvo prosuđuje je li nešto bilo nasilje ili ne, izlažu djecu/odrasle medijskom (zamotanom) nasilju, postavljaju neke norme odnosa u braku i odgoja djece (Čudina–Obradović i Obradović, 2006). Primjerice, društveno opravdane izreke koje se mogu čuti: „batina je izašla iz raja“, „malo po guzi“, „zaslužila je batine, tako sad zna tko je gazda u kući“, itd.. Brajša-Žganec i suradnici (2014) navode da nasilje ostavlja velike i teške posljedice. Primjerice, nasilje će utjecati na samopoštovanje, samopouzdanje, anksioznost, depresiju, napade panike, zlouporabu sredstava ovisnosti, posttraumatski stresni poremećaje

(PTSP), tjelesne povrede te na ekonomsku situaciju obitelji. Kako nasilje u obitelji utječe na sve razine života tako i pogađa neke članove obitelji, tj. djecu. Prema autorima Čudina–Obradović i Obradović, izdvojene su neke od negativnih posljedica nasilja za djecu. Prva navedena negativna posljedica jest posljedica roditeljskog međusobnog nasilja u kojem govore kako je dijete u opasnosti da njihovo nasilje prenesu na dijete. Također, u nekim slučajevima postoji da majke koje zlostavljaju njihovi muževi, one same počnu zlostavljati svoje dijete/djecu. Drugo navedeno jest posljedica u kojima se mijenja odnos roditelja prema djetetu. Naime, ako roditelji pokazuju negativan odnos ponašanja prema djetetu u prvoj godini života to će ponašanje potaknuti kasnije i samo zlostavljanje djeteta. Djeca koja će tako odrastati pokazivati će slabiju pozornost, manje pozitivnih emocija, manje verbalnih interakcija te će imati slabu bliskost s majkom. Treće navedeno jest smanjena kvaliteta roditeljstva u obiteljima s nasiljem. Kada su oba roditelja emocionalno nedostupna i nedostupna u vremenu te su nedovoljno kompetentna tada djeca traže više pažnje i zahtjeva od njih. Iz toga razloga roditelji mogu biti popustljivi ili strogi i grubo prema djetetu. Četvrto navedeno jest roditeljska kompetencija kao zlostavljača gdje se navodi da roditelji-zlostavljači imaju emocionalnih problema (depresija, ovisnost, ljubomora itd.) koji ih sprječavaju da primjereno postupaju s djetetom. Posljednje navedeno jest utjecaj roditeljskih svađa i nasilja kojima dijete nazoči. Kada dijete predškolske dobi promatra nasilje nad majkom/ocem to utječe na njegovo funkcioniranje i ponašanje, tj. to jedan oblik zlostavljanja djeteta. Također, takvo dijete ima probleme u ponašanju, poremećen socioemocionalni razvoj, ugroženo mentalno zdravlje i socijalne odnose te lošiji školski uspjeh (Čudina–Obradović i Obradović, 2006). Djeca koja odrastaju u obiteljskome nasilju se ne druže i igraju s ostalom djecom. Naime, ona ne znaju kojim načinom, osim agresije, rješavati sukobe. Također, imaju smanjeno samopouzdanje i samopoštovanje, pate od socijalne isključenosti od druge djece, imaju smanjenu pozornost, preosjetljivi su te imaju slabije pamćenje. Djeca u nasilnim obiteljima često imaju iskrivljenu percepciju pa tako neku neopasnu situaciju zamijene neprijateljstvom i agresivnošću, koja im stvara probleme u odnosima s ostalim vršnjacima (Čudina–Obradović i Obradović, 2006).

2.2.4. SIROMAŠTVO

Siromaštvo, kao jedan od rizika od socijalne isključenosti bitna je karakteristika koja potihom upravlja svime na svijetu. Novac možda djeci ne igra veliku ulogu u njihovom društvu kada je mi odrasli ne bi toliko naglašavali. Međutim, kako smo mi djeci modeli svega, njima nije potrebno dugo da shvate kako se i mi odnosimo prema drugima, u ovome slučaju kako se mi ophodimo i odnosimo prema osobama slabijeg financijskog stanja. Postoji nekoliko rizika od siromaštva djece predškolske dobi koje ovisi o zaposlenosti, obrazovanju, vrsti naselja u kojemu živi, tipu obitelji i broju članova (Šućur i sur., 2015, str. 3). Prema autorima Šućur i suradnicima (2015) u Republici Hrvatskoj provedeno je istraživanje pod nazivom „Siromaštvo i dobrobit djece predškolske dobi u Republici Hrvatskoj“. Ovo istraživanje pokazalo je kako u siromaštvu živi 21 – 22 % djece i to predškolska djeca nezaposlenih roditelja ili roditelji/odrasli koji se bave samo poljoprivredom. Od toga svako treće dijete živi u obiteljima koji se bave samo poljoprivredom, dok 8 % predškolske djece živi u obiteljima u kojima su nezaposleni roditelji. Ipak, polovina siromašne djece dolazi iz obitelji gdje je samo jedan roditelj/odrasla osoba zaposlena (Bouillet i Domović, 2021). Siromašna djeca najčešće nose iznošenu i darovanu odjeću i obuću. Prema autoru (Šućur i sur., 2015), 20 % djece u dobi od 3 do 4 godine ne posjeduje topli kaput, a 32 % ne posjeduje novi par obuće. Najveći problem radi osiguravanja odgovarajuće odjeće i obuće leži u obiteljima koji imaju veći broj djece te one obitelji koje žive na selu. Također, djeca koja žive u siromašnijim uvjetima zakinjuta su po pitanju pozivanja djece u svoj dom na igru ili proslavu rođendana.

2.2.5. PRIPADNOST MANJINSKIM GRUPAMA

Autori Šućur i suradnici (2015), navode kako je siromaštvo Roma dubinsko i permanentno, iz razloga što 70 % obitelji živi u ekstremnom siromaštvu. Rizik od siromaštva povećavaju čimbenici poput niske razine obrazovanja, slabijih profesionalnih vještina te velikog broja djece u obitelji. Neke od specifičnosti uvjeta života su izdvojenost naselja bez komunalnih standarda, višečlane obitelji, stereotipi i predrasude te život koji im ovisi o socijalnoj pomoći (Šućur i sur., 2015). Više od 2/3 djece pripadnika romske nacionalne manjine ne posjeduju vlastiti krevet u kući u kojoj živi, igračke (slagalice, kockice, neke edukativne materijale i sl.) ili bicikl/tricikl/romobil. Također, često im roditelji ne mogu priuštiti knjige ili

slikovnice. Djeca pripadnici romske nacionalne manjine manje su izložena aktivnostima kojima se potiče kognitivni razvoj. Polovini nitko nije čitao slikovnice, dok 1/3 djece nitko nije ispričao priču, pjevao ili ih učio o predmetima, bojama, oblicima i sl. (Šućur i sur., 2015). Djeca romske nacionalne manjine rjeđe koriste, ali i posjeduju higijenske potrepštine, poput četkice i paste za zube, sapuna, šampona za kosu, gela za tuširanje, losiona za tijelo, itd. (Šućur i sur., 2015).

Upravo svim ovim navedenim razlozima iz istraživanja, najčešće su predrasude te koje igraju najveću ulogu. One su često potkrijepljene stvaranjem naše slike na temelju fizičkog izgleda, govora, obrazovnog stanja, nacionalne orijentiranosti te nekim našim stavovima. U ovakvim situacijama bitno je pomoći „normalnim“ obiteljima, ali i romskim. Prije svega, svoje predrasude moramo ostaviti po strani i ponašati se profesionalno. U skupini djecu upoznati s pojmom siromaštva i ne isticati siromašno dijete. Djeca svoje vršnjake drugačije ne vide i ne gledaju, osim ako im mi svojim ponašanjem na to ne skrenemo pažnju, te upravo time spriječimo u jednome pogledu socijalnu isključenost.

2.2.6. TEŠKOĆE U RAZVOJU

Djeca s teškoćama u razvoju često se susreću s isključenosti, ovisno o tipu poteškoće koju imaju, mjestu gdje žive, o kulturi te rodu (UNICEF, 2013).

Djeca s teškoćama u razvoju su djeca s trajnijim posebnim potrebama, a odnose se na urođena i stečena stanja organizma, koja prema svojoj prirodi zahtijevaju poseban stručni pristup kako bi se omogućilo izražavanje i razvoj sačuvanih sposobnosti djeteta i time što kvalitetniji daljnji odgoj i život (Mikas i Roudi, 2012, str. 207)

Mikas i Roudi (2012), navode kako pojam „teškoće u razvoju“ označavaju prirođena i stečena oštećenja različitih vrsta i stupnja. Primjerice, oštećenja sluha, vida, govorne komunikacije, invaliditet, metalna retardacija, razna oštećenja mozga, oštećenja mišića i živaca (cerebralna paraliza) ili nesposobnost svladavanja društvenih vještina (autizam) itd. Djeca s teškoćama u razvoju smatraju se: djeca oštećenog vida/sluha, slabovidnost, naglušnost, sljepoća, gluhoća, djeca s poremećajima u ponašanju, djeca s motoričkim oštećenjima, djeca sa smanjenim intelektualnim sposobnostima, djeca s autizmom, zdravstvene teškoće i neurološka oštećenja (npr. epilepsija, dijabetes, astma itd.), Downov sindrom, cerebralna paraliza, i neke druge (Mikas i Roudi, 2012). Inkluzivno obrazovanje je bitan pojam kojeg valja pobliže pojasniti.

Inkluzivno obrazovanje jest *najviši stupanj pedagoškog povezivanja djece s teškoćama u razvoju s djecom bez razvojnih teškoća* (Mikas i Roudi, 2012, str. 209). Cilj inkluzivnog obrazovanja jest uključiti svu djecu bez obzira na njihove teškoće, talente, rasu, financijsko stanje, vrstu obitelji itd. U inkluziji je bitno da djeca imaju osjećaj pripadnosti i zajedništva u skupini u kojoj borave. Također, djecu s teškoćama se ne gleda drugačijim očima nego djecu bez teškoća. Djeca s teškoćama su ravnopravni članovi svoje skupine te im se pruža pomoć u onim trenucima kada je stvarno potrebna. Najbitnija karakteristika inkluzije jest da ona ne ističe i ne govori o dječjim nedostacima, već naglašava različitosti razvojnih potencijala svake osobe, tj. djeteta. Inkluzija je uspješna kada su sva djeca uključena u sve aktivnosti te im je omogućen slobodan pristup raznim mjestima za igru i rad. *Na taj se način stvara odnos među njima koji se temelji na poštovanju, uvažavanju različitosti potreba i mogućnosti* (Mikas i Roudi, 2012, str. 209). Ovim pristupom se omogućuje svojoj djeci da napreduju u skladu sa svim svojim mogućnostima te na taj način aktivno sudjeluju u društvenoj zajednici.

Da bi se stvorilo pozitivno socijalno okruženje, koje utječe na razvoj socijalne kompetencije, potrebno je povećati socijalnu interakciju između djece s teškoćama i djece bez teškoća. Također, djeca s teškoćama ulaze u socijalne interakcije s djecom bez teškoća prilikom učenja nekih socijalnih vještina, poput dijeljenja, pridruživanja skupini, započinjanjem interakcije itd. Na ovaj način, djeca bez teškoća imaju veći senzibilitet i svjesnost za djecu s teškoćama te znaju kako im pristupiti i razgovarati, a da ih ne gledaju drugačije (Žic Ralić i Ljubas, 2013). Prema istraživanjima prethodno navedenih autora, inkluzija djece s teškoćama u redovit sustav obrazovanja povećala je broj socijalnih kontakata između djece s teškoćama i djece uredna razvoja, dok većina istraživanja upućuju na nisku prihvaćenost djece s teškoćama. Također, takva niska prihvaćenost od strane vršnjaka otežava razvoj i održavanje prijateljstva. Iz toga razloga sama izloženost djeci uredna razvoja ne znači razvoj pozitivnih vršnjačkih odnosa s djecom s teškoćama (Žic Ralić i Ljubas, 2013). *Zato ne treba podcijeniti uloge odraslih osoba i socijalnog okruženja u poticanju i promicanju razvoja socijalne prihvaćenosti i prijateljstva između djece s teškoćama i bez teškoća* (Žic Ralić i Ljubas, 2013, str. 445).

2.3. PREVENCIJA SOCIJALNE ISKLJUČENOSTI

Autori Gjurković i suradnici (2019) u svojem priručniku ističu nekoliko vještina koje je potrebno razvijati u djece, kako bi se moglo pomoći socijalno isključenoj djeci. To su:

- *socijalne vještine (što znači biti prijatelj, kako primjereno pristupiti nekomu, kako primjereno odbiti nešto...)*
- *kako prepoznati što im odgovara, a što ne u tuđem ponašanju*
- *kako se nositi s porazom ili neuspjehom*
- *vještine neverbalne komunikacije (kako lakše razumjeti govor tijela)*
- *vještine vezane uz emocionalnu inteligenciju (Gjurković i sur, 2019., str. 21).*

Također, bitno je ohrabrivati djecu, ne govoriti o nikome loše pa tako ni o djeci koju isključuju, poticati ih na empatiju, samosvjesnost i samoprocjenu. Najbitnije je kod djece koja su imala iskustvo sa socijalnim isključenjem pružiti odgovarajuću podršku, te im pomoći da postanu prihvaćeni od strane vršnjaka što će s vremenom smanjiti rizik od isključenja (Gjurković i sur., 2019). *Promjena je moguća, no za nju treba vremena i aktivan angažman okoline (Gjurković i sur., 2019., str. 21).*

3. SOCIJALNA PODRŠKA

U današnjem životu različite obitelji suočavaju se s različitim stresorima na dnevnoj ili tjednoj bazi. Upravo iz toga razloga, kako se u narodu kaže, nije „na sramotu“ tražiti pomoć u obliku neke podrške. Podrška roditeljima i djeci može doći u obliku razgovora s najbližima, s rodbinom, sa stručnjacima, uključenjem u neke programe potpore, materijalnim potporama i sl. Socijalna podrška *uključuje fizičku i instrumentalnu pomoć, dijeljenje resursa i informacija te emocionalnu i psihološku pomoć. (...) Odnosi se na percipiranu brigu, poštivanje ili pomoć koju osoba prima od drugih ljudi ili grupa* (Milić Babić, 2019, str. 15). Također, Sarafino (2002, prema Milić Babić, 2019), socijalnu podršku dijeli na pet osnovnih vrsta: emocionalnu podršku, podršku u vidu poštovanja, instrumentalnu podršku, informacijsku podršku te mrežu podrške. Emocionalna podrška je vrsta podrške koja se odnosi na podršku na temelju brige, osjećaja, empatije (zagrljaj, saslušati osobu itd.) (Milić Babić, 2019). Podrška u vidu poštovanja je vrsta podrške koja uključuje pozitivan odnos s drugima, ohrabrivanje i slaganje s drugima (Milić Babić, 2019). Instrumentalna podrška je vrsta podrške koja osigurava osobi pomoć s materijalnim dobrima i uslugama (novčana naknada, pomoć u skrbi za dijete i sl.) (Milić Babić, 2019). Informacijska podrška je vrsta podrške u kojoj se koriste savjeti, povratne informacije o djelovanju osobe, upute i sugestije. Posljednja vrsta podrške jest mreža podrške. Mreža podrške osigurava pojedincu osjećaj pripadnosti nekoj zajednici, tj. društvu koji dijele zajedničke interese i aktivnosti (Milić Babić, 2019). Da bi dijete napredovalo i ostvarilo svoj puni potencijal, obitelj kao zajednica, također mora napredovati. Naime, upravo iz ovoga razloga roditeljima je podrška ona koja im omogućava bolje snalaženje u današnjem užurbanome i tehnološkom svijetu, podrška roditeljima da mogu bolje kombinirati svoje radne i roditeljske uloge, podrška u obliku da ih se osnaži u jačanju njihovih roditeljskih kompetencija, vještina, sposobnosti i snage. Ključni izvor podrške su upravo stručnjaci, tj. osobe koje su svakodnevno dostupne roditeljima (Milić Babić, 2019). Milić Babić (2019) navodi kako neki rizični faktori, poput depresije ili udaljenosti, otežavaju uspostavljanje snažnih veza s različitim izvorima podrške. Također, bitno je osnaživati roditeljsko samopouzdanje i njihove kompetencije tijekom savjetovanja, iz razloga što tada roditelji s više znanja i vještina mogu poticati pravilan rast i razvoj vlastitog djeteta.

3.1. ULOGA ODGAJATELJA U PODRŠCI RODITELJIMA

Odgajatelji, kao stručnjaci, vrlo su bitni u provođenju podrške roditeljima. Isto tako, važan je i ključan način njihove provedbe. Pristup se treba temeljiti na osnaživanju partnerskih i suradničkih odnosa između roditelja i njih kao stručnjaka. Stvaranjem takve vrste partnerstva, stručnjaci bi trebali priznavati iskustva roditelja i njihova znanja o djeci. Također, stručnjak nikad ne bi trebao pristupati iz pozicije autoriteta koji zna pravilan način za odgoj djece i da tome podučava roditelje (Pećnik i Starc, 2010). Stručnjaci, tj. odgajatelji, ne odbacuju svoje znanje, nego prihvaćaju svoj nedostatak znanja i prepoznaju da i roditelji o nečemu nešto bolje znaju od njih samih. Također, stručnjaci roditelje gledaju kao partnere s kojima surađuju; nude im neke nove ideje u odgoju; pružaju im povratnu informaciju. Međutim, roditelji time stručnjacima omogućavaju da uče i da razvijaju svoje kompetencije (Pećnik i Starc, 2010). Kako bi stručnjaci mogli jačati roditeljske vještine, prvo se moraju usmjeriti na razumijevanje razvojnih potreba djeteta te onda i na odgovornosti roditelja da odgovore na te potrebe, odnose i interakcije među ostalim članovima obitelji (Pećnik i Starc, 2010). Također, potrebno je promicati roditeljsko učenje kako da na pozitivan način budu roditelji svojoj djeci, pružiti im podršku kako bi mogli ispuniti svoje roditeljske uloge i odgovornosti na što bolji mogući način, te omogućiti im i poticati ih na promjene u njihovom roditeljskom ponašanju kako bi to pridonijelo boljem i cjelovitom razvitku njihova djeteta (Pećnik i Starc, 2010).

3.2. SMJERNICE ZA ODGAJATELJE U PODRŠCI RODITELJIMA

Iz dodatka Preporuke 19 Odbora ministara državama članicama Vijeća Europe o politici podrške pozitivnom roditeljstvu (2006, prema Pećnik i Starc, 2010) izdane su neke od smjernica za rad stručnjaka s roditeljima. U daljnjem tekstu, isti autori navode kako bi se uloga stručnjaka trebala temeljiti na znanju, vještinama, jasnim vrijednostima i etici (Pećnik i Starc, 2010). Također, bitno je da stručnjaci jačaju i pružaju podršku na neke od ovih načina:

- izgrađivati povjerenje koje se temelji na empatiji i poštivanju
- prilikom djelovanja usmjeriti se na dijete, u cjelovitom smislu (npr. razvojne potrebe, prava, individualnost itd.)
- biti podržavajući i pristupačan

- surađivati s roditeljima s ciljem da ih se osnažuje u njihovoj roditeljskoj ulozi
- koristiti se sveobuhvatnim pristupom u radu s djecom i obiteljima
- prepoznati i osnažiti jake strane roditelja te ih poticati da se razvijaju na najbolji mogući način
- ne prosuđivati roditeljske sposobnosti
- jednako upućivati stručne savjete i majka i očevima
- pružiti podršku i dati savjete roditeljima iz manjinskih etničkih skupina (bez predrasuda i stereotipa)
- pružiti sve vrste podrške (formalnu, poluformalnu i neformalnu)
- uputiti roditelje da se obrate za dobivanje državnih povlastica, tj. prava koja im pripadaju (npr. novčana sredstva)
- pomoći majkama i očevima u što boljem razumijevanju djeteta
- pružiti majkama i očevima informacije o dječjim pravima i odgovornostima
- omogućiti im razumijevanje posljedica prilikom nepoštivanja dječjih prava te
- odgovornost svakog stručnjaka jest da se cjeloživotno i profesionalno razvija, da radi na svojim vještinama pružanja podrške, da promišlja o vlastitom radu (samorefleksija) i da traži procjenu svog rada od strane svojih kolega, roditelja i djece (refleksija) (Pećnik i Starc, 2010).

ZAKLJUČAK

Svaka obitelj je individualna te na poseban način utječe na djetetovo funkcioniranje. Načinom na koji su djeca odgojena, bilo dobrim ili lošim, oni to manifestiraju i tako prenose na drugu djecu. Tako, primjerice, djeca koja kod kuće promatraju agresivna i nasilna ponašanja često su agresivna i nasilna prema svojim vršnjacima iz razloga što ne znaju drugačije postupiti u nekim situacijama. U takvim situacijama dolazi do socijalnog isključenja djeteta od strane vršnjaka, na način da ga se izbjegava, da se djeca ne žele družiti i igrati s njime. Međutim, dijete ni ne treba imati agresivno ponašanje da bi bilo socijalno isključeno. Primjerice, ono može imati istospolne roditelje. Time će dijete biti ismijavano, zadirkivano te možda će nastupiti verbalno ili fizičko nasilje nad njime. Potrebno je naglasiti kako istospolni parovi mogu pružiti djetetu sve što mu treba, jednako kao i „normalne“ obitelji koju čine muškarac i žena. Bitno je da se djetetu pruži ljubav, podrška, razumijevanje i pažnja kako bi ono moglo izrasti u odgovorno, empatično, suosjećajno, zdravo i tolerantno biće. Kada se govori o socijalnoj isključenosti postoji puno rizika koji utječu na isključenost. Primjerice, postoji rizik od nasilja, bolesti, smrti u obitelji, teškoća u razvoju, suvremenim oblicima obitelji, siromaštvu, manjinama itd. Međutim, svaki od ovih navedenih rizika moguće je prevenirati. Od malih nogu potrebno je djecu osvještavati i jačati njihovu empatičnost, suosjećanje, razumijevanje, podršku, ljubav, sigurnost, ne diskriminirajuće postupke, te ih poticati i ohrabrivati njihovu samosvijest i samoprocjenu. Naposljetku, najbitnije od svega jest da se osnaži i ohrabri obitelj u obliku podrške koju dajemo mi kao odgajatelji. Da bi se dijete moglo u punom smislu razvijati i napredovati, ono mora proizaći iz zdrave obitelji koja upravo to potiče i razvija kod djeteta. Upravo iz toga razloga potrebno je osnaživati i jačati roditeljske kompetencije, vještine i sposobnosti u obavljanju roditeljskih uloga, bez nametanja našeg autoriteta kao stručnjaka.

LITERATURA

Bouillet, D., Domović, V. (2021). Socijalna isključenost djece rane i predškolske dobi: konceptualizacija, rizici i model intervencija. *Ljetopis socijalnog rada*, 28(1), 71–96.

Brajša-Žganec, A. (2003). *Dijete i obitelj: emocionalni i socijalni razvoj*. Naklada Slap.

Brajša-Žganec, A. i sur. (2014). *Psihološki aspekti suvremene obitelji, braka i partnerstva*. Naklada Slap.

Centar za socijalnu skrb Zagreb (2022) *Posvojenje* <https://www.czss-zagreb.hr/djelatnosti/posvojenje>

Centar za psihološko savjetovanje, edukaciju i istraživanje (2022) *Udomiteljstvo* <https://centar-sirius.hr/udomitelji/>

Čudina-Obradović, M., Obradović, J. (2006). *Psihologija braka i obitelji*. Golden marketing - Tehnička knjiga.

Grozđanić, S. (2000). Jednoroditeljske obitelji prema uzrocima njihova nastanka. *Ljetopis socijalnog rada*, 7(2), 169–182.

Gjurković, T. i sur. (2019). *Socijalna is(u)ključenost- priručnik za osvještavanje važnosti socijalne uključenosti kod djece*. Udruga Proventus.

Janković, J. (2008) *Obitelj u fokusu*. Etcetera.

Jull, J. (2017) *Vaše kompetentno dijete*. Oceanmore.

Jovović, I. i sur. (2018). *Kako pomoći djetetu kod tugovanja*. LDK.

Knez Turčinović i sur. (2020). *Bolest u obitelji- priručnik za roditelje*. Grad Zagreb.

Ljubetić, M. (2006). *Obitelj u povijesnom i suvremenom kontekstu*.

McCandlish, B. M. (1987). Against all odds: Lesbian mother family dynamics. U F. W. Bozett (ur.) *Gay and Lesbian Parents* (str. 23–35), Praeger Publishers.

Ministarstvo rada, mirovinskoga sustava, obitelji i socijalne politike (2022) *Posvojenje* <https://mrosp.gov.hr/istaknute-teme/obitelj-i-socijalna-politika/obitelj-12037/djeca-i-obitelj-12048/posvojenje-12049/12049>

Mikas, D., Roudi, B. (2012). Socijalizacija djece s teškoćama u razvoju u ustanovama predškolskog odgoja. *Paediatr Croat.* 56(1), 207–214.

Milić Babić, M. (2019). Socijalna podrška i roditeljstvo. *Socijalne teme : Časopis za pitanja socijalnog rada i srodnih znanosti*, 1(6), 13–26.

Mršević, Z. (2009). Istospolne zajednice i djeca. *Stanovništvo*, 1, 23–47.

Mršević, Z. (2009). *Ka demokratskom društvu – istospolne porodice*. Institut društvenih nauka.

Nimec, D. (2010). (Ne) mogućnost tradicijske obitelji u suvremenom društvu. *Obnovljeni život: časopis za filozofiju i religijske znanosti*, 65(1), 23–35.

Obiteljski zakon, Narodne novine, 116/03 (2003). https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2003_07_116_1583.html

Pećnik, N., Starc, B. (2010). *Roditeljstvo u najboljem interesu djeteta i podrška roditeljima najmlađe djece*. UNICEF.

Raboteg-Šarić i sur. (2003). *Jednoroditeljske obitelji: osobni doživljaj i stavovi okoline*. Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.

Rosić, V., Zloković, J. (2002). *Prilozi obiteljskoj pedagogiji*. Graftrade.

Stevanović, M. (2000). *Obiteljska pedagogija*. Tonimir.

Šućur, Z. i sur. (2015). *Siromaštvo i dobrobit djece predškolske dobi u republici hrvatskoj*. UNICEF.

https://www.unicef.hr/wpcontent/uploads/2015/09/Publikacija_Siromastvo_Unicef_2015_online.pdf

Švab, A. (2007). New Ways of Parenting: Fatherhood and Parenthood in Lesbian Families. *Revija za sociologiju*, 38(1-2), 43–55.

UNICEF (2013). *Stanje djece u svijetu: Djeca s teškoćama u razvoju* (sažetak). New York. https://www.unicef.hr/wp-content/uploads/2015/09/Djeca_s_teskocama_HR_6_13_w.pdf

Vukasović, A. (1994.). *Obitelj – vrelo i nositeljica života*. Hrvatski katolički zbor “MI”.

Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o udomiteljstvu, Narodne novine, 18/22 (2022). https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2022_02_18_184.html

Žic Ralić, A., Ljubas, M. (2013). Prihvaćenost i prijateljstvo djece i mladih s teškoćama u razvoju. *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, 22(3), 435–453.

Župančić, M., Hasikić, A. (2020). Socijalna kompetentnost u ranoj i predškolskoj dobi. *Metodički obzori*, 15(1), 111–122.